ماشینیست: عبدالخالق صدری.

کچکنه هنرلر

بوکتاب اچنده بولغان هنرلرنی هرکم آڭلارلق مکمل اویره‌ته.

ناشری: برادران کریمفلر.

مطبعۀ کریمیه قازانده

۱۹۱۵

511

سوز باشی :

مین تگرمەن هم نیفت زاۋودلرنده ماشینیست بولدغم وقت، میگاەر طرفدن خطلر یازوب، اوزلرینه مینم هنر اویرەتوومنی اوتندیلر. بایتاق معلم هم شاگردلر کیلوب اویرەندیلر . بونلردن باشقه اوز طانشلرمدن کوبسی مینم واق،واق فنی کتابلریازوب مطبوعاتقه قویوومنی تلیلر هم حاضردەده تلەمکدەلردر.

مین شول افندیلرنك سوزلرن اعتبارغه آلوب هم آلار اشلەب فائدەلەنوردی هنرلر حقنده بر نیچه دفتر یازوب برنچی «کچکنه هنرلر» نام‌اوشبو کتابنی میدانغه قویدم .

ع . ص .

کچکنه هنرلر.

جیز ، باقر ، تیمر نه‌رسه‌لرن پریپوی برله‌ن یاماو (یابشدرو) :

اشکه‌توتو نماسدن اوّل‌توبه‌نده یازلغان نه‌رسه‌لرنی حاضرله‌رگه کیره‌ك :

۱) پایالنیك، باقردن بولسون .

۲) نیشاطر ، واقلانغان بولسون .

۳) سولیونی کیسلاطا ، آنی آلغاچ صاف کوبنچه توگل (Отравить) ایته‌رگه یعنی قوّتن کیمترگه کیره‌ك . آنی بویله اشله‌رسز : کیسلاتانی بر کچکنه شیشه‌گه بولوب آلـگز ، صوگره اوستینه بر کیسه‌ك "تسینقی قالای" صالگز . آنی صالغاچ کیسلاتا قاینی باشلاب قایناوی طوقتاغان صاین طاغن صالـگز . ایکنچی یاکه اوچنچی مرتبه صالغاچ قایناماسه اول وقت (Отравленный) یعنی استعمال قیلناچق نه‌رسه تمام بولا .

۴) قورغاشن حاضرله‌رگه: آغن هم قاراسن.

بو تورلی اشده تورلیچه حاضرله‌نه. شونك‌اوچون توبه‌نده یازلغان ریتسیپ بویئچه هر بر اشنك اوزنچه حاضرله‌رگه کیره‌ك. مثلا:

صو یولن، غاز طروبالرن هم باشقه شوندیلرنی یاماو اوچون – ۱ ئۇلۇش آق قورغاشن، ۲ ئۇلۇش قارا قورغاشن قاتشدرلور.

II

قالایدن یاصالغان ئه‌یبرلر اوچون، تریدنیك آطالا – ۲ ئۇلۇش آق قورغاشن، ۱ ئۇلۇش قـارا قورغاشن.

III

آق قورغاشندن یاصالغان نه‌رسه‌لر اوچون، ۱ ئۇلۇش آق قورغاشن، ۲ ئۇلۇش قارا قورغاشن قاطشدرلور.

IV

قارا قورغاشندن یاصالغان نه‌رسه‌لر اوچون، ۱ ئۇلۇش آق‌قورغاشن، $1\frac{1}{2}$ ئۇلۇش قاراقورغاشن.

V

باقرچیلر کوب وقتده بویله اشلیلر، ۱۷ ئۇلۇش آق قورغاشن، ۱۰ ئۇلۇش قارا قورغاشن.

VI

ایلك یومشاق پریپوی .

٥ ئۇلۇش آق قورغاشن، ٣ ئۇلۇش قاراقورغاشن، ٨ ئۇلۇش ۋیسەوت برگە قوشلور .

بو کتابدە یازلغانچە قوشوب اشلەنسە، آق ، قارا قورغاشن یاصالغان صاوتلر نیدە بوزمی اشلەب بیر ورسز . بوندن باشقەدە کوب تورلی پریپویلر یازارغە ممکن . لکن سوز اوزونغە کیتمەسون اوچون موندە ایلك کیرەکلریکنە یازلدی .

I

واق نەرسەلرنی یابشدرو .

اوّل پایالنیکنی اورطاچە قزدررغە کیرەك، آرتق قزدرو یارامی . (بو وقت قومغان یاکە طاسنك یابشدراسی اورنی ایگەوایلە طازارتلوب قوّتن کیمتکان کیسلاتا سورتلوب قویلغان بولسون). پایالنیکنی آلوب نقغنە نیشاطرغە اشقوغاچ قورغاشقە تیگزورگە کیرەك . شوندوق پایالنیك اوچی قورغاشن برلە آغارغان بولور . اگر یابشماسە طاغن نیشاطرغە اشقوب قورغاشقە تیگزورگە کیرەك .

بوندن صونك باياغی طازارتوب كيسلاتا سورتولگان اورنغه بر كيسه‌ك قورغاشن قويوب پايالنيكنی شوشينك اوستندن ئه‌كرن، ئه‌كرن يورتورگه كيره‌ك. قورغاشن ئروب تيگز گنه يابشور . بر يېری يابشمی تورسه آنی ايگه‌و ايله ينه تازارتوب كيسلاتا سورتورگه كيره‌كده پايالنيك يورتورگه كيره‌ك.

II

صاماوار لوديت ايتو (اچن آغارتو).

صاماوارنك ياناردی آغاچ طوتقالرن آلوب طش ياغن بوتونله‌ی بالچق برله بويارغه كيره‌ك (بووقت طروباسی آلنغان بولسون). طشينه‌ييگلچه‌او طبيروب اچنده‌گی يوشقن، قوملرن اوچلی تيمر ايله تازارتقاچ كيسلاتا سورتوب بر آزواق نيشاطر سيبه‌رگه‌ده قورغاشن صالا، صالاچوبك ايله اشقوب صاماوارنك اچن ئه‌يله‌نوب چغلور. طروباسينه شولايوق اشـله‌نور. اگر فرو ايله‌گنه قوملری توشوب تازاروب بيتمه‌سه اول وقت قوّتلی كيسلاتا ايله بوتونله‌ی بويالوب بريارطی ساعت تونولورده، صوڭره اشكه باشلانور.

III

طروبا اوطرتو .

صاماوارنڭ اچن لودیت ایتوب قولاق، بورونلرن ده اچدن یابشدرغاچ طروبا اوطرتورغه حاضرله‌نور . اوّل صاماوارنی تیگزگنه اورنغه اوطرتگز، صوڭره طروبانڭ ره‌شه‌تکه‌سی چیتینه توگه‌ره‌کله‌ب قرشاوکبك قاتی بالچق یابشدرلورده ، اورنینه اوطرتوب قابقاچن یابقاچ طروبانڭ اوستندن نقغنه باصلور. ینه‌قابقاچنی آلوب توبنده قصلوب چققان بالچقلرنی تازارتوب کیسلانا ایله توبن بویالور. (بووقت برچومچ یاکه باشقه بر صاوتده قوشوب یاصالغان‌قورغاشن ئروب طورغان بولورغه کیره‌ك). حاضرتورباغه بر آز اوطلی کومر صالوب شول ئرگان قورغاشننی قویارغه کیره‌کده ، تیزگنه پایالنیکنی طروبا ئویله‌نه‌سنده یورتورگه کیره‌ك.

طروبا لوچون پایالنیك تیمرده یاری، آرتق قزغان بولسه‌ده ضرریوق . اگر نیکیلیراونی صاماوار بولسه قزو، اوط بیرمی بالچقنی قالن صلاب ییگلچه‌گنه اوتده اشله‌رگه کیره‌ك . آق صاماوارنڭ واطغی بولمی

قومن قوبتارور اوچون گنه بولسـه بولای اشله‌رگه‌ده ممکن :

اوّل صو توتروب قاینـاتڭز . قایناغاچ صونڭ یارطیسن آلورغه‌ده یکرمی تینلك سرکه‌نڭ یارطیسن صالورغه، بر آز قایناغاچ آلغان صونی ینه‌دن اوسته‌ب قالغان سرکه‌نی بوتونله‌ی صالوب بایتاق وقت قایناسون. شول وقت قومی قالمی قوبولور.

IV

ریزین کالوشلرنی یاماو .

بونڭ اوچون یاصاغان دارولرده بار ، لکن اوزڭ یاصاسا‌ڭ آرزان هم یاخشی بولا.

یاصاو:

١٠ تینلك بینزین، ١٢ تینلك کاوچوك - ٢ کیسه‌ك واقلاب صالنور؛ ١٠ تینلك ایفیر. بارن برگه قوشوب بر ته‌ولك طورسونده صوڭره استعمالگه یاری ، لکن ایکی ساعت صاین بر سلکورگه کیره‌ك، اول ئولگورگاچ اشکه اوطورلا . اوّل ریزیننڭ تیشك ییرن یعنی ئه‌یله‌نه‌سن ایگه‌و یاکه اشقورکی ایله بویاوی بتکانچی

طازارتلور، صوڭره شول یرطقدن زورراق ایتوب ایسکی ریزیندن یا ماولق آلنورده آنڭده برباغن تازارتوب شول یاصالغان دارونی ریزینکیگەده یا ماولقغەده سورتولور. ٥ - ١٠ مینوت ئوتکاچ یا ماولقنی ریزینکیگە یابشدروب اوستندن تیگز ایتوب ایگەو ایله شومارتولور، صوڭره آسفالتووی لاك ایله بویالسه جۆییده بلنمەس.

٧

فائدەلی اشلر.

کچکنه ایلیکتریك یاردەمی ایله تیمر نەرسەلردن طوتقغاننی بترو: ١٠٠٠ ئۇلۇش صوغه بر ئۇلۇش شیرنی کیسلاتانی قوشوب طوطقغان تیمرنی شونده صالورغەده یانینه بر کیسەك تسینقی فالایی قویارغه، آنی مەکن قدر تیمرگه کوبرەك تیرن تیگزرگه، شونده برەر ساعت آرتغراق تورسون.

VI

طازارتورغه.

(تیمر، چوین، قورۇچ نەرسەلرن).

تیمر اوچون:

١٠ ئۇلۇش سیرنی کیسلاتانی، ٩٠ ئۇلۇش صوغه قوشلور.

چوین اوچون:

١ ئۇلۇش سیرنی کیسلاتانی، ٩٩ ئۇلۇش صوغه قوشلور.

قورۇچ اوچون:

٢٠ ئۇلۇش سیرنی کیسلاتانی، ٨٠ ئۇلۇش صوغه قوشلورده شوکا مانلور.

VII

صارغایا باشلاغان نیکیلراۋنی ئەیبرلر اوچون.

٥٠ ئۇلۇش طازارتقان (Очищенный) اسپیرتکه ١ ئۇلۇش سیرنی کیسلاتانی قوشوب تازارتاسی نەرسەنی شونده صالوب ١٠ - ١٥ مینوت توتلورده طازا صو برلەن یوولوب ینه تیزگنه اسپیرتکه مانلوب آلنور.

صوکره تازا چوپروك یاکه آپیلـکی اوستنن کیبلرلور ٠ ایکنچی مرتبه مانغانده کیسلاتاسز صاف اسپیرتکه مانارغه کیروك.

VIII

مرامرنی نەرسەلرنی تازارتورغه .

آلـکز بر آز قزل بالچق، آنی ایزەرگه کیروك قاطیراق ایتوب «سیرنی ستاغوآموینا» برلەن؛ شوشی یاصالغان بالچقنی مرامرده بولغان طاب، بلچراق اوستینه صلاب ١٠مینوت تورغاچ قاراب، بتەگان بولسه تاغن صلارسز. بر نیچه مرتبه صلاو ایله تمام بتەر.

IX

توتقغان جیز ئەیبرلرن اوز توسینه قایتارو.

٢ ئۇلۇش سیرنی کیسلاتا، ١ ئۇلۇش کریپکی ۋودکی‌نی برگه قوشوب طازارتـاسی نەرسەنی شونده تیزگنه مانوب آلنورده صاف صالقن صوغه صالنور. واق ئەیبرلار بولوب توتارلق اورنی بولماسه اول وقت جیزچبقدن چومچ یاصاب شونك ایله مانلور.

X

زامازكيلر

(تيمر يارقلرى اوچون).

٤ ئوُلوُش تيمـر اوُنى ، ٢ ئوُلوُش بـالچق ، ١ ئوُلوُش شاموطنى ماسسى ، بر آز طوُز - قوشوب ايزەرگەدە هر بر تيمر يارقلرينه صلارغه ممكن ، بيگرەك قزو يير اوچون ياخشى .

XI

چوين پليتالر اوچون.

٢١ ئوُلوُش تيمر اونى- توتقماغاننى، ١٢ ئوُلوُش تيمر يانغانينك اوُنى ، ٣٠ ئوُلوُش اژ‌ژبنى گيپس ، ١٠ ئوُلوُش طوُز ، بر آز پييـالا اوُنى قوشوب قـامر ياصالوردە يارلغان ييرنى صلانور .

XII

تيمرگە آغاچ ئەيبرلرنى يابشدرو.

٤ ئوُلوُش كنيفولنى ئرتـكاچ شوگارغە تو بەندەگى ئەيبرلر قوشلور:

۱ ئۇلۇش كوكرد، ۱ ئۇلۇش تيمر اۇنى، برآز يانغان كيرپيچ اۇنـن قوشوب شونك ايـله قاطقانچى يابشلرورغه كيره‌ك .

XIII

چوين طروبالر هم باشقه شوندى نه‌رسه‌لر اوچون .

۵۰ ئۇلۇش واقغنه ايله‌نگان طوتقماغان چوين اۇنى، ۲ ئۇلۇش واقلانغان نيشاطر، ۲ ئۇلۇش ايله‌گان كوكرد، بولارنى بارن برگه قوشوب بوطارغه‌ده سركه برله‌ن ايزوب قاتى قامر ياصاب تله‌سه نيندى چوين يارقلرن صلارغه ممكن .

XIV

اشپاكلوفقه .

(ايله‌ن، ايشك هم ته‌ره‌زه ياڭاقلرينه زامازقه)

بر قـاداق جيلم‌گه، يارطى قاداق صو قوشوب قايناتلورده، ميل (آق بور) قوشوب بوطقه كبك قاتى بولغاچ استعمالـگه يارى، لكن صوونماس بورون ۰ يلى تورسون اوچون آز، آزلاب اشله‌نور.

XV

بویاولار.

آل، قزل، آق، یه‌شل، صاری توسده‌گی بویاولر.

آغاچ، تیمر، پییالا هم باشقه‌لرنی بویاو ممکن.

بونڭ اوچون کیره‌کلر:

١ نچی برونزی برکاغدده‌گیسی ١٠ ـ ١٥ تین.

٢نچی اسکاتیف، قاداغی یکرمی تین.

٣ نچی تسینقاتور، ایکیسیده مای، قاداغی٤٠تین.

برصاوتقه برآزشول پراشوکنی صالوب اوستینه یوغاریده یازلغان مذکور مایلرنڭ برسن قوشلوب ایزلور، صوڭره یومشاق‌قل ـ پومالا ایله هر نه‌رسه‌نی بویاو ممکن.

XVI

آرزان هم یخشی بویاو.

ایشك، ته‌ره‌زه تونقالری، طاش کلاداوایلر اوچون یاصالغان بیکلر، صابان، ازنیکا، مالاطیلقه اوچون یاصالغان نه‌رسه‌لر نیندی ماتور

بولسه‌لورده، بو کبی بته‌ی تورغان یخشی بویاو ایله بویالمادقلرندن بازارلری بهاسز بولا . مونه بو تورلی بویاونی بزنکٔ مسلمان آول‌تیمرچیاریه قوللانسونلر. یاصالغان ایشلک، تیمر یاکه باشقه‌نی : اوّل قایناغان کیندر مایی برله‌ن بویارغه‌ده صوکره اوطقه توتوب یانا باشلاغاچ چیتکه آلوب جیلسز اورنده طوتارغه، مای یانوب بتکاچ بویاو تمام بولا.

XVII

تیمر یاکه قوٌروچنی کالیت ایتو (صوغارو).

صوغه شیکه‌ر ، طوٌز ، نیشاطر - شولارنکٔ برسن برسن یاکه بارده صاف صوغه قوشولسه‌لر کالیت ایتو اوچون عادی صوغه قاراغانده کوب مرتبه فائده‌لی

XVIII

قوٌروچ برله‌ن تیمرنی یابشدرغانده.

٣٥ ئوٌلوٌش بورنی کیسلاتا، ٣٠ ئوٌلوٌش طوٌز، ٣٦ ئوٌلوٌش‌قروؤیاتنوی‌سول «سینی کالی» ٧ ئوٌلوٌش کنیفول برگه قوشوب سیبلور.

قوُروچ برلەن قوُروچنی یابشدرغانده .

٤١ ئوُلوُش بورنی کیسلاتا، ٣٥ ئوُلوُش طوُز، ١٥ ئوُلوُش فرووٛیاتنوی‌سول، ٨ ئوُلوُش ارژینوی صود برگە قوشوب سیبلور.

XIX

ایسکوستوٛیننی دیریوٛا.

(صنعی آغاج، طافتا یاصاو).

پچقی اوُنن کیبدروب تویەرگە یا کە تگرمەندە تارتدروب واق بولسون اوچون ایلەرگە کیرەك. ٢٥ قاداق جیلمنی (آز، کوب اشلەرگە شوندن حساب قیلنور) صوغەصالوب بر تەوللكشونكطورسون، صوکره صوون توگوب بر قازان یا کەباشقە بر صاوتدە ییکلچە اوط یاغوب جیلمنی قزدرلور. اوستینە یارتی قاداق گلسیرین ئوستەب اوطنی بر آز آرتدرلور (گلسیرین جیلم ایلە قوشلووینە قاراب بر آز آرتق، بر آز کیم صالودە ضرر یوق) صالغان نەرسەلر قوشلوب بتکاچ بر قالاق ایلەن بوطی توروب آز، آزلاب ایلەگان آغاج اوُنن صالا باشلارسز. بیككوب بوطی آلماسلق

قاطی بولماسون ٠ بوده قوشلوب بتکاچ بر یاشچیک گه بوشاتورسز (یاشچیکنکٔ اچی شول اوٗن ایله بویالغان بولسون). بوشاتقان جیلم قامرن صوونماسدن ئلگەری تیز، تیزگنه آغاچ اوٗنن سبه، سیبه ئەومەلەرسز، قاتی قامر بولغانچی. (شونی ایسدن چغارماسقه کیرەك، کیسەك ، کیسەك اوٗنلر قالماسون بلکەتمام قوشلوب بتسون) . شوندن صوكٔ قامرنی ینه برەر ساعت یلی میچکه قویوب یومشاتلوردەفورماغه (استانغه) قصلور. استان بویله اشلەنه: ایکی شومارتقان تاقتانی قاراقارشی قویوب ۋینت برله قصدرلور. اورناسینه شول قامرنی جایلورده (ۋینت بولماغانده طاش برلەن باصدرلساده یاری) بو رەوشچه تمام قاطقان طاقتا یا که آغاچنی برەر ساعت فاینار صوغه طغوب طورورغه کیرەك. اول صوغه برآز (ئرتمەگان دۋوخر ومۋی کیصلی کالی) قوشلغان بولسون ٠ بویله صوغه صالماساکده یاری لکن صالنسه نغراق طاقتا بولا. ایندی ناصتر وقلاب بویارغەغنه قالا طاقتا اوزی بویاولی چقسون دیسەکز قازانغه گلسیرین صالغانده، اوزکزگه کیرەك توسدەگی بویاونی برآز قوشوب صالورسز.

XX

هوسی بار کشیلر اوقور.

هر کتابم آخرینه بر فوکس یـازوب ئۇیرەتونی اورنسز توگل دیب بلەم.

جبدن کییم همبالداقلر چغارو، جب ئوزلمەگان بولور.

آلـگز ایکی جب (شیکەر جبی) ۲ آرشین چاماسی، باش، باشلرن تیگز توتوب اورتادن ایکیسن برگە باشقە برنەزك جب برلەن بەیلەگزدە ایکی جبنڭ اوز اوچلرن اوزینە ییبەرگز یعنی ایکی جب بویدن بویغە صوزلوب تورمی اورتادەغی نەزك جب بلەگنە توتاشقان بولسون. بولای یاصالغان جب هر قایچـان فوکسچینڭ کسەسندە بولورغە تییش.

بریردە (مجلسدە) فوکس کورسەتورگە ئوتنسەلر بوصنعی جبڭ حاضر بولسە مجلسدەگی بارخلقنی حیرتدە قالدررلق براوین (فوکس) کورسەتە آلورسڭ فوکس باشلاغاندە ممکن قدر شوما اوینارغە کیرەك.

كورسەتو:

شول ياصالغان جبنكٔ ايكى اوچن ايكى كشيگە بير. آلارغەئەيت بيك تارتماسونلر ، چونكە اورتادەغى نەزك جبنكٔ ئۆزلو احتمالى بار. اوزكٔ هر وقت اورتادەغى نەزك جب اوستندن شوماغنە توتوبراق طور! حاضر شول جبكە ، جبنكٔ بر باشندەغى كشى اوز باشندن بالداقلر، ينە اوستينە بر ييكٔلگنە كييم كيدرسون، جب كييمنكٔ بر جيگندن كروب ايكنچى جيگندن چقسون، شولاى كييم هم بالداقلر تمام بولغاچ ايكى باشندەغى ايكى كشى بز برسينە بر جبلرن بيرشسونلر يعنى اوز قولندەغى ايكى جبنكٔ برسون بيروب قارشيسندەغى كشينكٔ برجبن آلسون. بيرگان وقت توغرى بيرمى شول ايكى جبنى برمرتبە چالوب آلسونلر حاضر بالداقلر هم كييم قاراماقدە طشقەدە چغارلق توگل. جبنكٔ اوچندن ييبەرميلر، چقسە بارى سينكٔ بر ئەفسون اوقووكٔ آرقاسندەغنە چغار.

آلار شولاى جبنكٔ اوچون توتوب طورسونلر، سين كييمنكٔ اوز ياغڭدە قالغان باشدە بەيلەگان نەزك جبنى بر، ايكى، اوچ ديب چقرغان وقت قولكٔ

ایله ئوزەرسکده جبنی تارتورغه قوشارسڭ شول وقت بالداقلر هم کییم ایدەنگه شالداراب قویلور، جبده تگیلر قولنده ئوزلمەگان بولوب ایکی قات کویینه آرالارنده صوزلوب طورور .

بو قوکسنی کشیگه کورسەتمەسدن اوّل کوب مرتبه تجربه قیلب اویناب قرارغه‌کیره‌ك، یوقسه بر ایکیگنه‌مرتبه‌اوقوب «ریپیتیتسیه» سز خلقغه‌کورسه‌تسه‌ڭ البته فوکسڭ طوزسز یاغمسز بولاچق.